

i que han sigut recuperats per tal de donar encara més sentit a la Història de la Batalla de l'Ebre. L'existència de moltes d'aquestes restes era coneguda d'antuvi per alguns dels pagesos de la zona, però la notícia no sortia a la llum, fins al punt que aquest patrimoni ja es donava per perdut. Per sort, han tornat a renéixer, i des de l'associació es treballa per a que serveixin de recordatori d'aquells tràgics esdeveniments de manera que no es tornin a repetir.

Figura 3: Plafons de l'exposició itinerant, on es mostren algunes de les fotografies realitzades pels italians del CTV.

Ja per acabar, agrair la inestimable col·laboració de tothom que ha participat en aquest projecte de redescobriments, el qual mai no hauria esdevingut una realitat sense la seva ajuda: aficionats a la Història de la Guerra Civil, entesos dels processos de fortificació i de les tècniques de combat i coneixedors dels fets que van succeir aquells dies. A ells fou deguda la primera presentació de la línia de defensa el dia del 67è aniversari del final de la Batalla de l'Ebre.

BIBLIOGRAFIA

MARTÍNEZ BANDE, J. M. (1978) La Batalla del Ebro. Editorial San Martín, Madrid.

MATEO MERINO, P. (1986) Por vuestra libertad y la nuestra. Andanzas y reflexiones de un combatiente republicano, 1936-1939. Editorial Disenso, Madrid.

Oriol Miró Serra.

Secretari de l'Associació Lo Riu.
Av. Catalunya, s/n.
43781 La Fatarella (Tarragona).
Tifs.: 977413423 / 646925114.
orimiro78@hotmail.com

SOTA TERRA. EXCAVANT ALS ESCENARIS DE LA BATALLA DE L'EBRE. TELEVISIÓ DE CATALUNYA, 14 DE JUNY DE 2010.

Sembla que donar a conèixer l'arqueologia com a disciplina amb metodologia científica i caràcter professional no sigui una tasca fàcil. Vèncer la idea que es ven en pel·lícules de l'estil d'*Indiana Jones* implica que cal fer una tasca de difusió de la disciplina cap al gran públic, mostrant les diferents cares que té avui dia de forma didàctica, entretinguda i rigorosa.

En un principi la idea del programa *Sota Terra*, emès per TV3 entre el juny i el setembre del 2010, era precisament aquesta. Tal i com ho afirmen els responsables a la plana web del programa: "Hi ha diversió, humor, aventura i rigor. Per l'ordre que es vulgui". En realitat, però, veurem que alguns elements no són tan clars, com a mínim en el capítol que ressenyem: *Excavant als escenaris de la Batalla de l'Ebre*, emès el 14 de juny del 2010.

El capítol en qüestió mostra l'excavació i investigació de diverses estructures de la

Guerra Civil situades al municipi de Corbera d'Ebre; les tasques arqueològiques es porten a terme com a actuació de prevenció i salvament davant la construcció d'un parc eòlic. Seguint l'estructura bàsica de tots els programes emesos, s'intentaran resoldre un seguit d'hipòtesis centrades en tres àmbits al llarg de tres dies, mitjançant una excavació real. El capítol sobre la Guerra Civil se centrarà en tres espais principals: una fossa d'inhumació, una trinxera i un suposat refugi-polvorí. Aquests seran els qui aniran guiant les investigacions al llarg dels tres dies: qui són els qui hi ha enterrats a la fossa? Com van morir? Com podia ser la vida en una trinxera? Quina relació tenia amb el territori? Qui són "Owen" i "Yannik", noms gravats a la paret del polvorí?... Fins aquí sembla ser que la metodologia és més o menys la correcta: plantejem-nos hipòtesis, documentem-nos, agafem les eines i... a treballar!

Deixant enrere el caràcter que arriba a prendre el programa en alguns moments, una mica fora de to (des de la versió pròpia del NO-DO del principi fins a disfressar-se de combatents i dormir a la trinxera), presentant la figura d'Eudald Carbonell com a expert en totes les subdisciplines de l'Arqueologia², està clar que no tot han estat ombres en el capítol. Hi ha hagut encerts; si més no, intents de mostrar una arqueologia desconeguda per la població i que sembla que s'estigui posant de moda amb la Llei de Memòria Històrica: l'arqueologia del conflicte i, concretament, de la Guerra Civil.

2 Val a dir que en cap moment volem posar en dubte ni qüestionar la carrera i experiència del dr. Eudald Carbonell en arqueologia i especialment en prehistòria, si no el protagonisme extrem que se li ha pogut donar al llarg de diferents capítols per part del programa televisiu.

Al capítol s'hi pot veure treballant un equip interdisciplinari, que utilitza tècniques diverses per acostar-se al passat contemporani de forma metodològica, amb l'ús de detectors de metalls, imatges de l'època, anàlisi antropològic de les restes humanes, mapes, anàlisi del territori i bases de dades informàtiques; alhora, es mostren altres formes d'acostar-se al període com els testimonis orals, la feina del Memorial Democràtic i iniciatives de recuperació de la memòria, com el Memorial de les Camposines, i la seva utilitat per a tancar ferides obertes des del conflicte. Es dona a entendre que qualsevol troballa pot ser important per a confirmar o anul·lar hipòtesis (minut 6:50); s'hi excava la trinxera per tal de fer-la visible al públic³ i es reconstrueix seguint la metodologia original; es destaca la importància de l'arqueologia com a font de coneixement que ens permeti ser crítics; es recorda que la història és quelcom real, que va passar, sigui quin sigui el període tractat.

Tot plegat és, si més no, positiu de mostrar al públic per trencar estereotips. Però el problema rau en la forma en què es fa: és incompleta. Es mostra el resultat final, sense ensenyar el procés cognitiu, lògic i metodològic que ens porta a les conclusions que exposem⁴. Quina és la feina de cadascun dels membres d'un equip interdisciplinari? Per què, a part del perill d'explosió, s'utilitzen els detectors de metalls? Per què no es mostra la georeferenciació de les restes i la

3 Seguint, d'alguna forma, la idea d'arqueologia pública, però amb mancances evidents. Per a una idea completa sobre l'arqueologia pública i Guerra Civil, vegeu González Ruibal, 2007.

4 Per a conèixer la metodologia seguida en l'arqueologia de la Guerra Civil, vegeu la recopilació que en fa Alonso, 2008.

seva importància a l'hora d'analitzar-les en el seu context? No hauria estat millor veure el testimoni oral dels dos bàndols, no tan sols del republicà? Quan s'excava una trinxera, per què es fan els passos que es fan? Com es duu a terme l'anàlisi antropològic? Quin treball de laboratori es fa i quines dades ens pot proporcionar? Quina problemàtica hi ha associada a l'exhumació de restes humanes en fosses de la Guerra Civil (González Ruibal, 2009; Íñiguez i Santacana, 2003)? Qualsevol troballa és important, però què passa si està descontextualitzada?

En resum: l'error més greu del capítol està relacionat amb el mètode. No es mostra la metodologia a seguir en l'arqueologia de la Guerra Civil: ni les anàlisis d'ADN, ni la georeferenciació de les restes trobades per detectors de metalls i el seu anàlisi espacial, tampoc els raonaments que segueixen per arribar a conclusions com la del minut 1:49: "sense cap mena de dubte són les restes de combatents", ni la utilitat de les fonts documentals de l'època i la complementarietat de l'arqueologia per arribar a un coneixement més complet del passat (Morín *et al*, 2002).

Potser la mostra més visible d'error comès pel programa per falta de mètode ho trobem en la investigació del refugi-polvorí. En primer lloc, es dona per suposat que ha estat tancat durant anys, quan no es veu en cap moment com s'excava. S'hi porten les eines per intervenir-hi, però no es mostren els resultats, ni les troballes, ni les conclusions. Això sí, hi ha una "gran" evidència que calia ressaltar: els noms gravats a la roca, "Owen" i "Yannick". Es va deduir (sense posar-ho en dubte, sorgint de la intuïció de l'equip

d'arqueòlegs en el moment de "descobrir-ho") que es tractaven de dos brigadistes, es va procedir a cercar-los i es va trobar un possible soldat que s'hi correspondria. Fins i tot s'hi va fer venir el fill d'Owen per mostrar-li el descobriment, així que el toc de sentimentalisme estava servit. La polèmica que va sorgir en saber que no es tractaven de brigadistes com s'esmenta al programa, sinó dels nebots del propietari de la finca, va crear tot tipus d'opinions⁵ i va deixar al descobert la deixadesa del programa i la contradicció que hi ha entre afirmacions que ells mateixos defensen (com que "no sempre trobes el què busques") amb la realitat que es mostra a *Sota Terra*.

No hauria estat més didàctic, entretingut i amb un toc d'aventura plantejar-se hipòtesis clares, ensenyar quin és el procés d'investigació i treure conclusions davant les càmeres, potser descartant hipòtesis i declarant que no sabem algunes respostes, enlloc de caure en errors greus per culpa de no seguir ni mostrar el mètode arqueològic? Si des del propi programa ja no s'ensenyava el mètode i, per tant, aquest no hi és present en el producte final (cosa que no implica que, en certs moments, hi fos present implícitament), ja no és estrany que no es faci ni una sola referència al problema de l'espoli, dels "caçadors de tresors" i l'ús de detectors de metalls en jaciments arqueològics, però en els escenaris de la Guerra Civil en particular, que tants problemes porten a les investigacions, per exemple. Tornant a la plana web del programa: "*Sota terra* és arqueologia i és televisió. Una combinació original i molt, molt sorprenent". De

⁵ Vegeu l'article publicat a l'ABC per Guil el 10 d'agost de 2010.

Miscel·lània

fet, aquest darrer ítem l'ha aconseguit. Arqueologia no és dormir en una trinxera disfressat de combatent. Arqueologia no és inventar-se hipòtesis que poden quedar bé de cara al públic. Arqueologia no és teatre, no és una farsa, sinó que és allò que fa temps que, des de dins, intentem remarcar: una disciplina amb metodologia científica. La difusió i la didàctica són primordials per aquest reconeixement, i la televisió pot ser un bon mitjà per a dur-ho a terme, sempre i quan es faci bé. I, curiosament, hi ha exemples positius produïts per la mateixa cadena, com el capítol *Redibuixant la memòria històrica*, emès el 6 d'octubre pel programa *Quèquicom*. Val la pena compararlo amb el de *Sota Terra* i extreure, cadascú, conclusions pròpies.

BIBLIOGRAFIA

- ALONSO, P. (2008), "Reflexiones en torno a una Arqueología de la Guerra Civil: El caso de Laciaña (León, España)", a *MUNIBE (Antropología-Arkeologia)*, núm. 59, pp. 291-312.
- GONZÁLEZ RUIBAL, A. (2007): "Making things public. Archaeologies of the Spanish Civil War", a *Public archaeology*, vol. 6, núm. 4, pp. 203-226.
- GONZÁLEZ RUIBAL, A. (2009): "Arqueología y Memoria Histórica", a *Patrimonio Cultural de España*, 1, pp. 103-122.
- GUIL, J. (2010): "TV3 confunde el grabado de un niño con un soldado de la Guerra Civil", *ABC*, 10 d'agost de 2010. Versió electrònica: <http://www.abc.es/20100810/comunidad-catalunya/confunde-grabado-nino-soldado-20100810.html> (consultat 20 de setembre de 2010).
- ÍÑIGUEZ, D. i SANTACANA, J. (2003): *Les fosses d'Albinyana. Guerra Civil 1936-1939*, Raventós-Suau, Calafell.
- MORÍN, J., ESCOLÁ, M., AGUSTÍ, E., BARROSO, R., i PÉREZ-JUEZ, A. (2002): "El yacimiento de 'Casas de Murcia' (Villa de Vallecas). Excavaciones arqueológicas en un fortín republicano en la segunda línea de defensa de Madrid capital", a *MILITARIA. Revista de Cultura Militar*, vol. 16, pp. 139-164.
- [<http://blogs.tv3.cat/quequicom>] *Quèquicom*: versió digital del capítol. Accés el 10 d'octubre de 2010.
- [<http://www.tv3.cat/sotaterra>] *Sota Terra*: plana web. Accés el 20 de setembre de 2010.

Gemma Cardona Gómez.

Departament de Didàctica de les Ciències Socials. Facultat de Formació del Professorat. Passeig de la Vall d'Hebron, 171.
Despatx 120, Planta 1, Edifici de Llevant.
Universitat de Barcelona. 08035. Barcelona.
g.cardonagomez@gmail.com

GONZÁLEZ RUIBAL, A. (ED.) (2008): "ARQUEOLOGÍA DE LA GUERRA CIVIL ESPAÑOLA", COMPLUTUM, 19 (2). UNIVERSIDAD COMPLUTENSE DE MADRID, MADRID.

L'any 2008, la revista *Complutum* de la UCM dedicava un monogràfic a l'Arqueologia de la Guerra Civil. Malgrat el caràcter obert de la publicació, deixà clar quin és el gran forat historiogràfic de l'arqueologia practicada al segle XXI a nivell estatal: l'escassa atenció que la disciplina ha dedicat a les etapes contemporànies. Així doncs, la creixent atenció dels arqueòlegs vers les restes de la Guerra Civil i el Franquisme no té un espai